

İDEAL KUR'ÂN ÖĞRETİMİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİNE İLİŞKİN BİR İNCELEME

IDEAL QUR'AN EDUCATION: A REVIEW OF GENERAL ERRORS AND SOLUTION OFFERS

RECEP KOYUNCU

[Dr. Öğr. Üyesi Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı,
Faculty Member, PhD., Necmettin Erbakan Üniversitesi University,
Faculty of Divinity, Department of Recitation of Qur'an and Qırâ'ât
rkoyuncu1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0264-5956>]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 19 Ağustos/August 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 24 Kasım/November 2020

Yayın Tarihi / Published: 15 Aralık/December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Yıl / Year: 2020 *Sayı – Issue:* 49 *Sayfa / Pages:* 291-324

Atf/Cite as: Koyuncu, Recep. "İdeal Kur'ân Öğretimi: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine İlişkin Bir İnceleme-Ideal Qur'an Education: A Review of General Errors and Solution Offers". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 49 (Aralık-December 2020): 291-324.
<https://doi.org/10.17120/omuifd.782798>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

İdeal Kur'ân Öğretimi: Sorunlar ve Çözüm Önerilerine İlişkin Bir İnceleme¹

Öz: Kur'ân öğretimi Hz. Peygamber döneminden başlayarak günümüze kadar nesilden nesile devam edegelmektedir. Yüce Allah (cc), Kur'ân kuraatıyla meşgul olanları ayet-i kerimede şu şekilde övmektedir: “Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarf edenler, asla zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler.” Diğer yandan hadislerde de “Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğreteninizdir.” şeklinde Kur'ân'a öğrenci olmak da öğretici olmak da teşvik edilmiştir. Ayet ve hadislerde görüldüğü üzere Kur'ân tilaveti, Allah katında sevabı, mükâfatı çok olan bir ibadettir. Bu sebeple ulema tarafından hem teorik hem pratik alanda Kur'ân tilaveti ve tecvidine tarih boyunca özen gösterilmiştir. Bu çalışmada öncelikle değerli kitabımız Kur'ân-ı Kerim'i, Allah'ın (cc) istediği, Cebrâil'in öğrettiği ve Hz. Peygamber Efendimiz (sav)'in okuduğu şekliyle okumanın keyfiyetini araştırmayı hedefledik. Ardından günümüzde konuyla alâkalı metinle irtibatı noktasında – hem içe dönük hem dışa dönük- mevcut problemleri tespit etmenin yanı sıra ideal Kur'ân öğretimine yönelik birtakım öneriler sunmayı amaçladık. Zira Kur'ân, ayette ifade edildiği üzere en güzel şekilde okunması gereken bir kitaptır.

292

OMÜİFD

Anahtar Sözcükler: Kur'ân Okuma, Tecvîd, Tertîl, Tilavet Usûlü, Yaygın Hatalar.

Ideal Qur'an Education: A Review of General Errors and Solution Offers

Abstract: The teaching of the Qur'an is an application that has been continuing from generation to generation starting from the period of the Prophet. Allah (cc) praises those who are busy with the recitation of the Qur'an in the verse as follows: “Those who read the book of Allah, those who perform prayers, and those who use it secretly and openly for the sake of Allah (for Allah) can hope for a profit that will never be harmed.” On the other hand, it is encouraged to be a student to the Qur'an and to be an instructor in the ahadith as follows: “The best of you is the one who learns and teaches the Quran.” As it is seen in verses and ahadith, the Qur'an recitation is a worship with reward in the presence of Allah. For this reason, the scholars have shown great interest in the Qur'an recitation and tajweed throughout history both theoretically and practically. In this study, first of all we aimed to

¹ Bu çalışma, yazar tarafından daha önce kaleme alınan “Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersi Bağlamında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri” adlı bölüm çalışmasının (ed. Ahmet Gökdemir, Ravza Yayınları, İstanbul, 2019) genişletilmiş halidir.

investigate how to read the Noble Quran properly as requested by Allah (swt), taught by Gabriel and read by the Prophet (pbuh). Then we aimed to identify existing current problems, both introverted and extroverted, and present some suggestions for ideal Qur'an education. As a matter of fact, the Qur'an asks us to read the best of the words in the most correct way possible.

Keywords: Qur'an Reciting, Tajweed, Tarteel, Recitation Procedure, Common Errors.

Giriş

Kur'ân hem mana hem lafız yönüyle eşsiz mükemmel bir kitap; hem sahip olduğu üslup hem de fonetiğe yansıyan yönüyle farklı yapısıyla dikkatleri çeker. İşte onun mükemmelliğini ve eşsiz güzelliğini ortaya çıkarabilmek kelamın sahibinin bizden istediği şekilde Kur'ân'ı hakkıyla tilâvet ederek, yine indirildiği ve Hz. Peygamber'in icra ettiği şekilde okumaya bağlıdır. Bu nedenle Kur'ân okuyan kişi, onun mükemmelliğini ve eşsiz uyumunu bozacak tarzda okumaktan kaçınması gerekir.

293

OMÜİFD

Kur'ân-ı Kerim'i indirildiği üzere en doğru şekilde okuyan şüphesiz ona ilk muhatap olan Efendimiz'dir (sav). Çünkü Kur'ân, onun zihnine ve kalbine vahiy tazeliğinde yerleştirilmiş, O da ashabına, öğrendiği şekliyle öğretmiştir. Bilindiği üzere Kur'ân öğretimi, Hz. Peygamber döneminden başlayarak günümüze kadar nesiller boyu devam edegelmiştir. Ayetlerde² ve konuyla alakalı hadislerde³ Kur'ân kıraatiyle meşgul olanlar; ancak sadece öğretici rolündekiler değil aynı zamanda öğrenci olanlar da övülmekte ve teşvik edilmektedir. Bu sebeple ulema tarafından hem teorik hem pratik açıdan Kur'ân tilaveti ve tecvidine tarih boyunca özen gösterilmiştir.

Bu çalışmada öncelikle ideal Kur'ân öğretimi çerçevesinde Kur'ân-ı Kerim'i, rol model Hz. Peygamber'in tilavet ve talim keyfiyetini araştırmak olacaktır. Bu araştırmayı yaparken öncelikle nitelikli tilavetin kodları mahiyetinde, "okuma" eyleminin farklı yönlerine işaret eden kıraat,

² Fâtır 35/29.

³ Buhâri, "Fedâilü'l-Kur'ân" 21.

tilâvet ve tertîl terimleri üzerinde durulacaktır. İkinci aşamada ise günümüzde Kur'ân öğretimine ilişkin öğretici ve öğrenci merkezli problemlere; metinle irtibatlı olması noktasında da Kur'ân tilavetinde karşılaştığımız yaygın hatalara ilişkin tespitlerin yanı sıra Kur'ân öğretimine yönelik birtakım önerilere yer verilecektir.

1.İdeal Kur'ân Öğretiminde Öne Çıkan Unsurlar

Kur'ân-ı Kerim'i en güzel ve doğru şekilde okunması denilince akla gelen ilk terim tecvîd kavramıdır. Bu anlamda yüce kelamın tertîl ile kaide ve kurallarını gözeterek lafız ve anlam bütünlüğü içinde okunması gerekir. Tecvid kelimesi (ج و ا) kökünden türemiş "tef'il" vezninde mastar olup sözlükte, "herhangi bir şeyi güzel ve iyi yapmak, herhangi bir konuda en iyisini gerçekleştirmek için uğraşmak ve süslemek" gibi anlamlara gelir.⁴ İstilahta ise İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) tanımı ile harflerin lâzımî ve arızî sıfatlarının hakkını vererek, her bir harfi kendi mahrecinden çıkarmak suretiyle, aynı üslup ve ölçüde, ifrat ve tefrite kaçmadan güzel bir şekilde okumaktır.⁵ Ona göre tecvîd, aynı zamanda tilavetin süsü ve kıraatin zînetidir.

Kur'ân-ı Kerim'i en güzel ve en doğru şekilde okuyup, istenilen hedefe ulaşmayı gaye edinen, "Kendilerine verdiğimiz kitabı hakkıyla okuyup ona uyanlar var ya, işte onlar o kitaba gerçek anlamda inanmış kimselerdir."⁶ ayetinde ifade edildiği üzere Kur'ân tilâvetini gerçekleştirebilmek için okuyuşunu lâfız ve mânâ bütünlüğü üzerine tesis etmelidir.

Bu noktada Kur'ân'a ilk muhatap olan, hem öğretici hem de eğitici role sahip Hz. Peygamber'in tilâvet keyfiyeti üzerinde durulacaktır. Bunu

⁴ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-'arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafur Attar (Beirut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin 1990), 2: 462; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'arab* (Beirut: Dâru's-Sadr, ts), 3: 135; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ *ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Abdussettar Ahmed Ferac (Kuveyt: Vizâratü'l-İrşâd, 1965), 7: 527.

⁵ Ebü'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırââtü'l-'aşr*, thk. Cemalüddin Muhammed Şeref (Tantâ: Daru's-Sahabe li't-Türâs, 2016), 1: 476.

⁶ el-Bakara 2/121.

da öncelikle vahye muhatap olan Hz. Peygamber ve ardından ona öğren-cilik yapmış, Kur'ân'ın muhafazası ve bize kadar naklinde rol alan saha-benin Kur'ân'ı okuma ve ilâhî kelamla tanışma biçimlerine bakarak ince-lemek gerekir.

1.1.İdeal Okumayı İfade Eden Tertîl Kavramı

Kur'ân'ın ideal okunması denildiğinde akla gelen kavram tertîldir. Tertîl kavramı “harfleri mahreç ve sıfatlarına uygun okumak ve vakf ve ibtida yapılacak yerleri bilmektir” şeklinde yorumlanmıştır.⁷ Bu tariften hare- ketle, tertîl okuyuşu ile bir taraftan telaffuz esnasında tilavetin fonetik yönünü teşkil eden harflerin mahreç ve sıfatları hakkıyla yerine getirilir, diğer yandan mânâ yönünü ilgilendiren kısmı yani nerede vakf yapıp nereden ibtidâ edileceği meselesi de kavranılmış olur. Bu şekilde bir tilâvet ideal olma noktasında önemli bir aşama elde etmiş olur. Aynı za- manda Kur'ân'ın mana yönünü ilgilendiren vakf ve ibtidâ ilmiyle lafzî tebyînden mana yönüyle tebyîne bir geçiş vardır.⁸

Kur'ân'da bir yerde emir sığasıyla رَتَّلْ bir yerde de mazi fiil sığasıyla رَتَّلْنَا karşımıza çıkan “tertîl” kavramı, رَتَّلْ fiilinden türetilen, رَتَّلْ fiilinin tef'îl veznindeki mastarıdır. Tertîl, lügatte “bir şeyin tam bir intizamlı ve düzenli olması, kusursuz, açık açık, hakkını vererek yapmak” gibi anlamlara gelmektedir. تَتَرَّرُ رَتَّلْ ifadesi eşit seviyedeki düzgün, seyrek, inci gibi güzel, beyaz, parlak dişler için kullanılmaktadır. Bu kelime Arapça'da önceleri maddi güzelliği ifade etmek için kullanılırken, sonraları mecâzî

⁷ Ebü'l-Kasım Yusuf b. Ali b. Cübare el-Hüzelî, *el-Kamil fi'l-kirâti'l-'aşr*, thk. Cemal b. Seyyid b. Rifâi eş-Şayib (Mısır: Müessesetü Sema, 1. Baskı, 2007), 93; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 473; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvid*, thk. Gânim Kaddûrî Hamed, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 60; Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Mektebe Asriyye, 2011), 1: 449; Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed en-Nur Safâkusî, *Tenbîhu'l-gâfilîn ve irşâdi'l-câhilîn 'ammâ yeka'u lehüm mine'l-hatai hâle tilâvetihim li-kitâbillâhi'l-mübîn*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Kur'âniyye, ts.); 128.

⁸ Abdusselâm Mukbil el-Mucîdî, *el-Menhecü'n-Nebevî fi't-ta'lîmi'l-Kur'ânî* (Amman: Mektebe Vataniyye, 2005), 24.

güzelliği ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. رَتَّلَ فُلَانٌ كَلَامَهُ “falanca sözünü tane tane, düzgün, güzel bir şekilde sıraladı.” denilir.⁹

Tertîl kelimesi ıstılahta, Kur’ân-ı Kerim’i dura dura, bir biri arkasına ve acele etmeden, manasını anlama gayretiyle okumaktır. Zira Allah (cc) Kur’ân’ın indirildiği şekilde okunmasından hoşnut olur.¹⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de iki ayrı yerde geçen tertîl kelimesine bakıldığında, ilkinde¹¹ Kur’ân’ın ilk nüzülü yani arzalarda tertîlin tespit ve ta’yin edildiği; ikinci geçtiği yerde¹² ise Hz. Peygamber’e kesin bir ifade ile tertîlin emredildiğini görmekteyiz. Diğer taraftan ayet-i kerimede emirden sonra sözün “تَرْتِيلًا” şeklinde mastarla tekit edilmesi, söz konusu tertîlin en güzel şekilde yapılması yönünde bir talebin olduğunu göstermektedir.¹³

Kur’ân okuyan her kişiye onu tertîl ile okuması bir gerekliliktir. Kur’ân tilavetinin adabı bahsinde Zerkeşî (ö. 794/1392) Kur’ân’ı acele etmeden tertîl ile okumanın, kelimelerin hakkını tam vermek, harfleri açık seçik okumak ve lâfızları düşünerek en güzel şekilde telâffuz etmek suretiyle mümkün olabileceğini söyler. Bu çerçevede kalbin, dilin telaffuz ettiği kelimeleri tefekkür ederek meşgul olması, buna bağlı olarak da sadece okunan ayetin manasına odaklanmanın gerekliliğine işaret eder. Aynı şekilde rahmet ifade eden bir ayet geldiği zaman durup orada geçen müjdeli haberlerden dolayı mutluluğu hissetme; azap ifade eden bir ayet geldiğinde ise ibretle manasını düşünme ve cehennem ateşinden Allah’a sığınma talebinin gerekliliğine işaret eder.¹⁴

⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-’Ayn*, 2:96; Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal İsfehânî, *Müfredâtü el-fâzı’l-Kur’ân*. thk. Safvan Dâvûdî (Beirut: Dâru’ş-Şamiyye, 2009), 187; Ebü’l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed Zemaşşerî, *Esâsü’l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûn es-Sûd (Beirut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998), 1: 336; İbn Manzur, *Lisânü’l-’arâb*, 11: 265.

¹⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 470.

¹¹ el-Furkân 25/32: كَذٰلِكَ نُنشِئُ بِهٖ فُوَادِكُمْ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيْلًا.

¹² el-Müzzemmil 73/4: وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيْلًا.

¹³ Atiyye Kabil Nasr, *Gayetü’l-mürîd fi ilmi’t-tecvîd* (Riyad: Mektebetü’l-Harameyn, 1409), 13.

¹⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1: 449-450.

Rivayetler çerçevesinde Hz. Peygamber'in Kur'ân tilavetine baktığımızda, onun okuyuş tarzının *terfîl* olduğunu görmekteyiz. Katade'den (ö. 117/736) gelen rivayette Enes b. Malik'e (ö. 93/712) Hz. Peygamber'in kıraati sorulmuş O da "okuyuşu medli idi; med ederek okurdu" diyerek Allah Rasûlü'nün okuyuşunu ifade etmiştir. Örnek olarak da besmeleyi "بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ" şeklinde med etmek suretiyle okurdu, diyerek göstermiştir.¹⁵

Kur'ân'ın ifade ettiği ideal okuma biçimi olan *terfîle* dair değerlendirmenin ardından Allah Rasûlü'nün öğretim metoduyla birlikte ona öğrenci olan sahabenin tilavet keyfiyetine bakmak gerekir. Bu sayede örnek eğitim yöntemi ve ideal okumanın kriterlerini de tanımış oluruz.

1.2. Hz. Peygamber'in Kur'ân Öğretim Metodu

Hz. Peygamber'in Kur'ân tilavet keyfiyetine geçmeden önce örnek şahsiyet olması hasebiyle bir eğitimci olarak hayatını bu anlamda mercek altına almak gerekir. Hz. Peygamber'in aslî vazifelerinden birinin –diğer görevlerinin çıkış noktasını/mebdeini temsil etmesi bakımından- Kur'ân tilaveti ve talimi olduğunu söylemek gerekir.¹⁶ Kur'ân muallimi görevine dair kendisi şunları ifade etmiştir: "Allah beni zorlaştırıcı, sıkıntı verip yanaltıcı ve şaşkırtıcı biri olarak göndermedi. Beni ancak kolaylaştıran (eğiten/öğreten) bir muallim/öğretmen olarak gönderdi."¹⁷ Efendimizin şu sözleri de eğitim ve öğretimin her kademesinde, benzer bir davranış sergilememiz noktasında bize öğüt vermektedir: "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz!"¹⁸

Bir gün evinden çıkıp mescide giren Hz. Peygamber halka olmuş iki gruptan birisinde Kur'ân okunup dua edildiğini, diğerinde ise ilim öğrenildiğini ve öğretildiğini görür. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü (sav), "Her biri hayır üzeredir. Şunlar Kur'ân okuyorlar ve Allah'a dua

¹⁵ Buhârî, "Fedailü'l-Kur'ân", 28; Nesâî, "Kitâbu'l-İftitâh", 82.

¹⁶ Abdüsselâm Mukbil. *el-Menhecü'n-Nebevî*, 19.

¹⁷ Müslim, "Talak" 29.

¹⁸ Buhârî "İlim" 12, "Edeb" 80; Müslim "Cihâd" 6,7.

ediyorlar; Allah dilerse onlara verir, dilerse vermez. Bunlar da ilim öğreniyorlar ve ilim öğretiyorlar. Ancak ben bir muallim olarak gönderildim” buyurarak ilim halkasını tercih etmiş onlara katılmıştır.¹⁹

Gelen rivayetlerden onun muallimlik vasfında azarlamanın, yermenin, küçük düşürmenin yer almadığını görmekteyiz. Nitekim Medineli gençlerden Muaviye gibi sahâbenin çoğu, eğitim ve öğretim esnasında Hz. Peygamber’in kesinlikle azarlamadığını, asla kötü söz söylemediğini ve hiçbir zaman el kaldırmadığını şu sözlerle yâd edecektir: “Peygamber’in yoluna canım feda olsun, ben ondan önce de ondan sonra da muallim olarak daha güzelini görmedim.”²⁰

Kur’ân’ın ilk muallimi olma görevini üstlenen Hz. Peygamber’in tilavet keyfiyetine baktığımızda bunu, risâlet vazifesiyle uyumlu bir şekilde ifa ettiğini görürüz.²¹ Her konuda Müslümanlara örnek bir şahsiyet olan²² Allah Rasûlü’nün devlet başkanı, hâkim, komutan, imam, hatip, vâiz, eş, baba gibi rollerinin yanında bir de muallim yönüne dikkat çekmek gerekir.

Bir eğitim ve öğretim yöntemi olarak Hz. Peygamber, muhatapların ferdî farklılıklarını dikkate alır, her birinin anlayış ve seviyesine göre davranış sergilemiştir. Daru’l-Kur’ânların nüvesini teşkil eden Suffe’nin²³ talebelerine özel ilgi gösteren, onların ihtiyaçlarını gidermek için çabalayan Hz. Peygamber talebeye sevgi, şefkat ve merhametle yaklaşılmasını emrederken, hocalara da hürmet edilmesini öğütlemiştir. Keza muhatapını mahcup ve zor duruma düşürmekten imtina eden Hz. Peygamber, insanların kusurlarını yüzlerine vurmaz, hoşlanmadığı tutum ve davranışlar karşısında isim vermeden ikaz etmek suretiyle irşad etmeyi tercih ederdi. Aynı şekilde muhatapını uyarmak, onun ilgi ve merakını cezbet-

¹⁹ Dârimî, “Mukaddime” 32.

²⁰ Müslim, “Mesâcid” 33.

²¹ Abdusselâm Mukbil, *el-Menhecû’n-Nebevî*, 21.

²² el-Ahzab 33/21; Haşr 59/7; Kalem 68/4.

²³ Suffe’nin mahiyeti ve işlevi hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Baktır, “Suffe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009) 37: 469-470.

mek için soru sormak suretiyle konuya dikkat çeker; dinin hükümlerini tedricî olarak öğretir, tane tane konuşarak muhatabını ikna ederdi. İnsanlara bıkkınlık vermesin diye sürekli konuşmaz, onların ruh hallerini dikkate alarak en uygun zaman dilimini göz önünde bulundurur, konuşmaktan daha çok uygulamaya öncelik verirdi. Bilenlerin bilmeyenlere öğretmesini öğütleyen Hz. Peygamber, ilim için seyahate teşvik eder eğitim ve öğretim faaliyetlerinde asla bıkkınlık ve yılgınlık göstermezdi. Ahlakı Kur'ân olan Hz. Peygamber²⁴ Kur'ân'ın sıkça kullandığı temsili anlatıma başvurur, çizgi ve şekiller çizerek muhatabın zihninde yerleşmesi için mefhumu tasvir ederdi.

Hz. Peygamber'in eğitim ve öğretim hayatında soru-cevap metodu önemli bir yer tutardı. Gereksiz yere soru sorulmasından ve huzurunda tartışma yapılmasından hoşlanmazdı. Alternatifini göstererek probleme çözüm yolu bulur, zorluk çıkarmaz, daima kolaylık gösterirdi. İnsanlara sert değil, gayet yumuşak ve tebessümle muamele eden Allah'ın Rasûlü, özellikle çocukların azarlanmasına ve aşağılanmasına gönlü hiç razı olmaz, sabır ve müsamaha ile onların eğitilmesini isterdi. Hulâsa, ana hatlarıyla ifade edilen bu temel ilkeler, bir muallim olarak Hz. Peygamber tarafından uygulanan eğitim ve öğretim yönteminin genel çerçevesini oluşturmaktadır.²⁵

Kur'ân'ın anlaşılmasını ve tefekkür edilmesini amaç edinen bir üslup ile tilaveti gerçekleştiren Hz. Peygamber, Kur'ân tilavetiyle alakalı her türlü tecvid kurallarına riayet etmenin yanında tilavet esnasında kalbi sürekli Kur'ân'la meşguldü. Nitekim ahiretten bahseden bir ayetle karşılaştığında Allah'a istiazede bulunarak, müjde içeren bir ayet gelince de

²⁴ el-Kalem 68/4.

²⁵ Abdulfettah Ebu Gudde, *er-Rasûlü'l-Mu'allim ve esâlibuhû fi't-ta'lim* (Beyrut: Daru'l-Beşâir el-İslâmiyye, 1996), 63-65; Zekeriya Güler, "Hz. Peygamber'in Eğitim Yöntemi" (erişim 03.04.2020) <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-zekeriya-guler/785031-hz-peygamberin-egitim-yontemi>; M. Zeki Aydın, "Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed" (erişim 07.04.2020) <http://www.mehmetzekiaydin.com/kaptan/dimg/223813107323525255532006-24.pdf>

onu arzulayarak ona kavuşmak için dua edasında bir okuyuşla ayetleri tilavet etmekteydi.²⁶

Tilavet adabı bu şekilde olan Hz. Peygamber, kendisine öğretilen usule uygun olarak Kur'ân'ı ümmetine talim ediyordu. Talim esnasında semâ' ve arz metodunu kullanıyordu. Bu anlamda öncelikle kendisi inen ayetleri Cebrail'den sema' yoluyla almış öğrendiğini ona arz etmiş ve bu usulü aynı şekilde sahabeye de uygulamıştır. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in bu yöntemine ilişkin ferden ferda sahabe arasında tatbik ettiği gibi toplu olarak da uyguladığına dair rivayetler mevcuttur.²⁷ Kendisinin vahiy öncesi okuma yazma bilen bir kişi olmadığı (ümmî) gerçeği göz önüne alındığında²⁸ Peygamber'in yapmış olduğu bu talimi şifahen yaptığı anlaşılmaktadır. Fakat bundan sonra okuma yazma bilenlerin talim faaliyeti, kendilerine ait sayfalarından okuma ve okutmaları şeklinde gerçekleşmiştir.²⁹

300

OMÜİFD

1.3. Sahabenin Kur'ân Tilavet Keyfiyeti

Sahabenin Kur'ân tilaveti ile alakalı aktarılabilecek hususların aynı zamanda Hz. Peygamber'in uyguladığı ve tavsiye ettiği hususlar olduğu bilinmelidir. Sahabenin Kur'ân'la olan bağı, her şeyden önce hidayet rehberi olması hasebiyle iman ederek ve inanarak Kur'ân'ı okumaları dikkat çekmelidir. Diğer yandan düzenli okuma anlamında kimi haftada bir kimi sekiz günde bir hatim yapmak suretiyle düzenli bir hatim programı izlemişlerdir.

Diğer yandan sahabe, Kur'ân'ı düşünerek/tefekkür ederek okumuşlardır. Kur'ân sadece lafzen okunacak bir kitap değildir; hayat rehbe-

²⁶ Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, *et-Teshîl li 'ulûmi't-tenzîl*, thk. Abdullah Halidî, (Beirut: Daru'l-Erkam, 1416) 2: 423; Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Bağdadi, *Lübâbü't-te'vil fi meani't-tenzîl*. thk. Muhammed Ali Şahin (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 3: 141.

²⁷ Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 31.

²⁸ el-Ankebût 29/48.

²⁹ Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (İstanbul: Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı, 2019) 43.

ri/nizamı olması hasebiyle aynı zamanda tefekkür edilmesi, anlaşılma çabası gerektiren bir kitaptır. Nitekim ayetlerde sürekli افلا تعقلون “düşünmez misiniz?” افلا تتفكرون “tefekkür etmez misiniz?” gibi sorularla anlamaya/tefekküre teşvik vardır.³⁰ Bu bağlamda Hz. Ali'nin sözü oldukça manidardır: “İçinde anlayış/kavrayışın olmadığı ibadette hayır olmadığı gibi tedebbürün olmadığı okumada da hayır yoktur.”³¹

Sahabenin okumadaki metotlarından birinin uygulama amacıyla olduğunu görmekteyiz; nitekim onlar, ayetleri okurken hayata yansıtma ve tatbik etme amacı taşıyorlardı. Zira Hz. Peygamber “Kur'ân okuyun ve onunla amel edin.” buyurmuş, bir hadisinde Kur'ân okuyan müminle okumayan mümini şu şekilde tasvir etmiştir: “Kur'ân okuyan ve onunla amel eden mümin, tadı güzel kokusu da güzel turunç meyvesi gibidir; Kur'ân okumayan mümin ise hurma gibidir. Tadı güzeldir ama kokusu yoktur.”³² buradan hareketle görüyoruz ki vahye muhatap olan sahabe, tam bir teslimiyetle ayetleri bir taraftan okurken/öğrenirken diğer taraftan ayetleri tatbik etmişlerdir. Bu bağlamda onlar Hz. Peygamber'den on ayet öğrendiklerinde o ayetlerdeki ilim ve amele dair hususları hazmetmeden diğer on ayete geçmemişlerdir.

2. Kur'ân Öğretimine İlişkin Sorunlar

Kur'ân eğitim ve öğretimine dair karşılaşılan sorunlar³³ öğrenci ve öğretici merkezli ve bizzat dersin içeriğini ilgilendiren hususlarla alakalı olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

2.1. Metin Dışı Unsurlar (Öğrenci ve Öğretici Açısından) Öğreticiye İlişkin Sorunlar³⁴

³⁰ Bu bağlamdaki ayetler için bk. Sâd 38/29; el-Kamer 54/17.

³¹ Dârimî, “Mukaddime” 29.

³² Müslim, “Müsâfirîn” 243.

³³ Söz konusu sorunlar, hem orta öğretimi hem de yüksek öğretimi ilgilendiren hususlardır.

³⁴ Kur'ân öğreticisinin meslekî yeterlilikleri ile alakalı bk. Süleyman Akyürek, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18 (2005), 175-192; Mehmet Adıgüzel,

Alan bilgisi eksikliği: Kur'ân eğitimi verecek bir hocanın öncelikle tashih-i hurûf eğitimi almış, bu alanda öğreticilik vasfını haiz kısacası formasyon sahibi biri olmalıdır. Aksi takdirde alanında faydalı olması söz konusu değildir.

Teknik açıdan eksiklik: Şayet ders almış biri olsa da işin tekniğini doğru öğretim metotlarını bilmiyorsa bu da başarıya götürmez. Örneğin öğretici hem hâfız hem yükseköğrenim görmüş biri olsun, ancak harflerin doğru isimlendirilişini, mahreç ve sığata dair hususları teorik ve pratik anlamda tam yeterince çözmediyse başkasına faydalı olması zordur. Bu konuyla alakalı olarak söylenecek hususlardan biri de Kur'ân derslerinde teorik ile pratik dengeli olmalıdır. Derste sadece nazarı bilgiler verip uygulama yapmamak doğru olmadığı gibi teorik konular öğrenilmeden sürekli uygulama yapmak da verimli olmayacaktır.

302

OMÜİFD

Hocanın duruşuna ilişkin Problemler: Kur'ân öğreticisi olacak kişinin ne aşırı mütesâhil ne de katı birisi olmaması gerekir. Otoriter, dediğim dedik, somurtkan olmak; öğrenciyi hem dersten hem de hocadan soğutabilir. Âyette Hz. Peygamber'e hitâben: “..Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi.”³⁵ ifadesi olması gereken tavrı gösterir niteliktedir.

Öğretici ile alakalı öneriler

Öğretici öncelikle mesleğe hazır olmalı, yaptığı işi benimseyerek, seyerek, sabırla yapmalı.

Öğretici temsilde, sabırda, olgunlukta, hoşgörüde, ahlâkta, edepte, giyim-kuşamda iyi bir kişilik sergilemeli.

Öğretici konuşma ve beden dilini (jest mimikleri) iyi kullanmalı; ifade etme yeteneği çok iyi olmalı.

Öğretici öğrencileri derse motive etme noktasında gerekeni yapmalı.

“Kur'ân Öğretim Metotları ve Öğreticilik Vasıfları” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003), 190-214.

³⁵ Âl-i İmrân 3/159.

Öğrenciler arasında herhangi bir ayırımı gitmeden cinsiyet, kültürel çevre, dünya görüşü, zekâ seviyesi vb. ferdî farklılıkları tanıyarak yerli yerinde davranış sergilemeli.

Öğretici, dersin daha etkili/verimli olabilmesi için uygun materyalleri tespit etmeli, çağın imkânlarından istifade etmeli.

Öğretici, problem üreten değil problem çözen olmalı; davranışlarında ve değerlendirmelerinde adaletli, yaptıklarında tutarlı olmalı.

Öğretici, hatalarından ders almalı, eleştiriye ve değişime açık olmalı.³⁶

Öğrenciyle Alakalı Hususlar

Dikkat / Motivasyon eksikliği: Günümüzde hem yükseköğretim hem orta öğretim, kısacası eğitim sürecinin bütün aşamalarında bu hususa ilişkin problemleri sıkça duymaktayız. Burada öğrencinin derse motive edilmesi hususunda eğitimcilerin özel çabası gerekir. Öğrenci merkezli, ders işleme yönteminin bu anlamda başarı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Mana ve önemin anlatılamaması: Modern dönemlerde manevi yönden sorunlar azımsanmayacak düzeydedir. Günümüzde daha ziyade teknolojik gelişmenin yüksek bir seviyede olduğu bir çağ yaşıyoruz. Tabiatıyla teknolojinin sadece olumlu taraflarıyla değil belki de daha fazla olumsuz birtakım getirileriyle karşı karşıyayız. Teknolojik gelişmelerle birlikte modernleşme adına ileriye gittiğimiz söylene de ahlak ve manevi değerler noktasında gerilemekteyiz. Neticede söz konusu gelişmelerden olumsuz anlamda darbe alan en çok günümüzün genç nesli olmuştur. Bu bağlamda gençlik modern çağın getirdiği olumsuzluklarla birlikte manevî duygularından uzaklaşmaya başlamıştır. Bu yüzden modern çağın olumsuzluklarına karşı daha dikkatli ve uyanık olmalı ve gençliği bu tuzaklardan korumamız gerekir. Kur'ân'dan kopuk bir din algısının hızlı bir şekilde yaygınlaştığı bu zaman diliminde yapılacak olan, Kur'ân ders-

³⁶ Öğreticide bulunması gerekenler hakkında bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân*, 26-41; Ali Muhammed ed-Dabbâ', *Fethü'l-kerimü'l-mennân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân* (Riyad: Me'ârifü'l-Kur'âniyye, ts.), 37-41.

lerinde sadece işin teknik/teorik kısmıyla yetinmeyip okunan ayetlerin düzenli bir şekilde mana ve önemi üzerinde durmak olmalıdır.³⁷

Algılamada seviye farklılığı: Öğrenciyle alakalı hususlara ilişkin seviye farklılığı da eğitimi olumsuz anlamda etkileyen faktörlerden biridir. Öğrenciler arasındaki bu farklılık, sadece merkez veya taşradan gelenler şeklinde değil aynı zamanda İmam Hatip Lisesi mezunu ve düz lise mezunu olanlar arasındaki seviye ve kültür farklılığının bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2. İç Unsurlar (Dersin İçeriği / Keyfiyeti Açısından)

Burada Kur'ân dersinin içeriğiyle alakalı özellikle sahada tecrübe edilmiş, gözlemlenmiş birtakım yaygın hatalar üzerinde durulacaktır. Kur'ân tilaveti bağlamında yaygın hatalar³⁸ söz konusu olduğunda ilk olarak karşımıza tecvidin dinamiği olan harflere ilişkin yapılan hatalar çıkmaktadır. Harflerin keyfiyetine ilişkin hatalar iki noktada toplanmaktadır.

304
OMÜİFD

Bunlar, harflerin isimlendirilmesiyle ilgili hatalar ve seslendirilmesi (mahreç ve sıfatlar) ile ilgili hatalardır.

2.2.1. Harflerin Mahreç ve Sıfatlarıyla İlgili Hatalar

Harfler söz konusu olduğunda bir (elif, bâ, tâ..) şeklinde harflerin isimlendirilmesi; bir de (mahreç ve sıfat birlikteliği açısından) harflerin seslendirilmesine yönelik iki hata söz konusudur. Kur'ân tilavetinde bu tarz bir lahnin³⁹ ortaya çıkmasındaki en önemli neden, okuyucunun kelimele-

³⁷ Anlayarak Kur'ân okuma ile alakalı bk. Fatma Asiye Şenat, İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin "Anlayarak Kur'ân Okuma" Durumları Üzerine Boylamsal Perspektifli Bir Anket Çalışması, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Language, Literature and History of Turkish or Turkic* 10 (2017), 291-310.

³⁸ Yaygın hataları ele alan diğer çalışmalar için bk. Abdurrahim Dursun, *Kıraat İlminde Uygulama Sorunları ve Yaygın Hatalar*, (Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 2016; Ayşe Pehlivan, *Kur'ân Tilavetinde Nitelik Problemi ve İdeal Kur'ân Eğitimi Dair Tespit ve Öneriler*, (Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019) 62-74.

³⁹ Lügatte lahn, "Hata etmek, doğrudan sapmak" gibi manalara gelirken istilahta tecvid kaidelerine uyulmaması neticesinde meydana gelen hatalara denir. Celî ve hafî olmak üzere iki kısma ayrılır. Bk. Ebû Amr Osman b. Said b. Osman ed-Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkâni ve't-tecvîd*, thk. Çanım Kaddûri el-Hamed (Amman: Dâru Ammar, 2000), 247-248; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd*, thk. Ganim Gaddûri Hamed, (Beyrut: Müessesese-

rin yapı taşını oluşturan harflerin mahreç ve sıfatlarına ilişkin teorik bilgiye/donanıma yeter düzeyde sahip olamaması veya teoriğini bilse bile pratiğe yansıtamamasıdır. Hâl böyle olunca öncelikle sıfat ve mahreçleri yönünden harfler tanınmalı, hangi durumlarda ilgili harfler mahreçlerinden uzaklaştırılarak bir lahne/tilavet hatasına neden oldukları bilinmelidir.

Harflerin mahrec ve sıfatlarına ilişkin hatalar genel olarak şunlardır:

a. Kur'ân-ı Kerim'deki bazı hemzelerin -şiddet⁴⁰ sıfatı olmasına rağmen- teshîl⁴¹ ile okunması. Burada sâkin hemzede tutulan sesi, kalkale⁴² gibi sarsmak suretiyle okumak da başka bir tilâvet hatasıdır.

b. Şiddet-i mehmûse⁴³ sıfatına sahip olan ت ve ك harflerinin sâkin veya harekeli telaffuzunda, önce şiddet sıfatının gereği olarak sesi tutup sonra da hems sıfatından dolayı nefesi akıtmak gerekirken, bu iki sıfatı aynı anda uygulamaya çalışarak nefesi ses ile birlikte bırakmak, şiddet sıfatını gidereceği için hatadır. Buna karşılık, ت harfinin hems sıfatının tamamen giderilerek د gibi okunması da hatadır.

tu'r-Risale 1986), 76; Sıtkı Güllü, *Uygulamalı Örnekleriyle Tecvid İlmî* (İstanbul: Huzur Yayınları, 2005), 455-457.

⁴⁰ Lügate sertlik ve katılık anlamına gelen şiddet, ıstılahta harf telaffuz edilirken ses ve nefesin akmamasına denir. Bk. Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstılahları* (İstanbul: İFAV Yayıncılık, 2018), 153.

⁴¹ Teshîl, lügate kolaylaştırmak demektir. Terim olarak ise art arda gelen iki hemzeden, ikinci hemzeyi, hemze ile harekesiz olan elif arasında, hâ (•) harfinin sesini vermeksizin okumaktır. Hafs kırâatında sadece Fussilet 44. ayette geçen أَعْجَبِيْ kelimesinde ikinci hemze teshîl ile okunur. Bk. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008), 187; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2007), 91-92; Ramazan Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kırâat*, (İstanbul: Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, 2014), 48.

⁴² Kalkale, lügate "Hareket etmek, canklanmak" gibi anlamlara gelen kalkale ıstılahta, kuvvetli bir ses işitilinceye dek harfin mahrecinin sarsılmasıdır. Mekki b. Ebî Talib harfin mahrecinin sıkışması neticesinde meydana gelen zaid bir ses olarak ifade etmiştir. Bk. Mekki b. Ebî Tâlib, *er-Riaye li tecvidi'l-kırâeti ve tahkiki lafzi't-tilâveh*, thk. Ahmed Hasan Ferhat (Amman: Dâru Ammâr, 1996), 124.

⁴³ Hem şiddet hem de hems sıfatına sahip harfler için kullanılır.

c. Kalkale harfleri kelimenin ortasında sâkin olarak geldiklerinde, kalkaleyi gereğinden fazla abartılı bir şekilde sekteli veya harekeli gibi bir okuyuşla okumak hatadır. Örneğin سُبْحَانَكَ kelimesinde sâkin ب harfinde, كَسَبُ kelimesinin sonundaki ب harfinde yapılan hatalar. Burada meydana gelen sorun, kalkale harfini telaffuz ederken, harfte bulunan şiddet sıfatını tam anlamıyla yapamamaktan kaynaklanan söz konusu harfin harekeli gibi okunmasıdır. Bu durumda ilk kelimedeki yapılan hatada “sübühâneke” diğer kelimedeki yapılan hata “kesebi” şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁴⁴

d. Aynı şekilde rihvet⁴⁵ sıfatına sahip olan harflerin sesini mahreçte akıtmamak, özellikle sâkin harfleri harekeli okuma gibi bir hataya yol açmaktadır. Örneğin يُوسُوسُ kelimesini “يُوسُوسُ” şeklinde ifadesini “إِذْ أَوْحَيْنَا” şeklinde okumak. Bu hataları önlemek; sâkin harfin sesini mahreçte biraz akıtmak suretiyle beyniyye veya rihvet sıfatının hakkını vermek, daha sonra harfin sesini bitirip kestikten sonra diğer harfe geçmekle mümkün olacaktır.

306

OMÜİFD

e. Boğaz ortası harfleri olan ح ve ع harfi, yaygın hatalar bağlamında en fazla yanlış kullanılan harflerendir. ح “hâ” harfini ya çok kaba ya da (kesre geldiğinde) gereğinden fazla incelterek ه “he” gibi okumak hatadır. ع “ayn” harfinin sâkin veya şeddeli halinde, beyniyye sıfatını uygulamaksızın harfe şiddet sıfatı vermek suretiyle, sesi bir anda hemze gibi tutarak okumak da hatadır يَدْعُ , يَدْعُ kelimelerinde görüldüğü gibi.

f. Sakin “lâm” ve “nûn” harflerini, kendilerinden sonraki harekeli hemzeye naklederek okumak da bir tilâvet hatasıdır. Örneğin, إِنَّ الْإِنْسَانَ ifadesini إِنَّ لَإِنْسَانَ şeklinde; مَنْ أَمَنَ ifadesini de مَنْ أَمَنَ şeklinde okumak gibi. Hâlbuki Âsım kırâatında nakl ile⁴⁶ okunan tek yer, Hucurat suresindeki

⁴⁴ Kalkale vb. hatalar için bk. Eymen Ruşdi Suveyyid. (Erişim10.04.2020) <https://www.youtube.com/watch?v=7vfObpOboPE>

⁴⁵ Lügate “yumuşaklık, genişlik, bolluk” gibi manalara gelen rihvet, istilahta harf sakin vaziyette telaffuz edilirken sesin mahreçte tutulmadan rahatça akmasına denir. Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstilahları*, 140.

⁴⁶ Hemzenin harekesini makabline naklederek okumak Nâfi’in râvisi Verş’e ait bir uygulamadır. Bk. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 842.

بُنْسُ الْإِسْمِ الْفُسُوقُ ifadesidir. Burada ilgili kelime “بُنْسُ” şeklinde okunmuştur.

g. Sıkça görülen hatalardan biri de telaffuz keyfiyeti hususunda sürekli tartışmaya konu olan ض harfine ilişkin hatalardır. Bu noktada yapılan hata, istitâle ve rihvet sıfatını giderip sesini tutmak suretiyle mahreçte akıtmadan, şiddet sıfatına sahip ط harfi gibi veya dilin yan tarafını azı dişlere iyice yaslamadan dil ucu harfleri olan ظ ve ز harfleri gibi telaffuz etmektir. Bu şekilde bir okuyuş manayı bozan önemli tilâvet hatalarındandır. Nitekim İbnü'l-Cezerî, manzûmesinde (باب الضاد والطاء) başlığıyla konunun önemine vurgu yapmıştır.⁴⁷

2.2.2. Sakin Harflere Hareke Verme

Yaygın hatalardan sakin harfe hareke verme olayının hemen hemen her harfte olma ihtimalinin yanında ekseriyetle rihvet özelliği olan harflerde daha yaygın olduğunu görmekteyiz. Bunun sebebi, harfin mahrecinde bir miktar kadar tutulmayıp çabucak söylenmesindedir. En yaygın olarak da ل “lâm” ve م “mîm” harflerinde olduğunu görmekteyiz. Örneğin اَلْهَائِكُمْ ifadesini “اَلْهَائِكُمْ” şeklinde; هُم فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ifadesini “اَلَّذِي هُمْ” şeklinde okumak gibi.

2.2.3. Harekeleri Medde Çevirme

Harekelerin medde çevrilmesi genellikle yüzünden okuması çok zayıf olanlarda veya yüzüne okumaya yeni geçenlerde sıkça karşılaşılan sorunlardandır. Ekseriyetle harekelerin uzaması şeklinde tezahür eden hata, metne aşına olamama, akıcı okuyamama vb. sorunlar nedeniyle meydana gelmektedir.

2.2.4. Tutmalar / Gunnelere İlişkin Hatalar

⁴⁷ Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye fi şerhi'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye*. thk. Üsâme Atâyâ (Dimeşk: Darul-Gavsân li'd-dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2012), 177. İbnü'l-Cezerî'nin bu tavrı esasında söz konusu problemin sadece günümüze ait bir husus olmadığını, kendi yaşadığı dönemde ve tarihi süreçte benzer sorunların yaşandığını göstermesi açısından önemlidir.

İhfâ, İdgam-ı mealgunne, idgam-ı misleyn mealgunne, iklâb⁴⁸ ihfâî şe-fevî gibi gunne yapılan bu beş yerde gereğince tutmamaktan kaynaklanan hatalardır.

İhfâ ve idğâm kurallarını tatbik ederken, harekeli harflerin telaffuz sürelerinin aşılması örneğin كُنْتُمْ kelimesini كُونْتُمْ şeklinde yani ihfâ öncesindeki harfin, med varmış gibi uzatarak okunması hatadır.

Tenvin veya sâkin nûn'dan sonra و ve ى harfleri geldiğinde idgamı, gunne ile eda etmemek de yaygın bir hatadır مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ve فَمَنْ يَعْمَلْ örneğinde olduğu gibi. Her ne kadar bu harflerle yapılan idgam nâkıs olsa da⁴⁹ gunneyi gösterme adına bir miktar tutmak gerekir.

2.2.5. Tilavet Usûlü ve Medlere İlişkin Hatalar

Tilavet usulleri ile alakalı yapılan yaygın hatalar genellikle, okuyan kişinin usûl açısından istikrarlı/düzenli bir okuyuşu tercih etmemesi sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Buna göre örneğin kimi ayetlerde fer'î medleri üç veya dört elif çekerken kimi ayetlerde meddin iki elif hatta kasr ölçüsüne kadar indiği görülmektedir. Burada bu şekilde okuyan bir kişinin hadr mı, tedvir mi, tahkik mi okuduğu belli değildir. Medlerin hepsinde aynı miktarı muhafaza etmek/tutarlı olmak gerekir. Örneğin Medd-i tabiîyi her yerde 1 elif; meddi munfasıl, meddi muttasıl, meddi lâzım ve meddi ârızları şayet tertîl usulü ile okuyorsak her yerde 4 elif miktarı çekmek gerekir; aksi takdirde aynı meddi bir yerde 2 elif diğer yerlerde 3 veya 4 elif çekmek doğru olmaz.⁵⁰

⁴⁸ İklâb ile alakalı uygulamalarda özellikle son dönemde Arap kârifleri arasında farklı uygulamalar müşahede edilmektedir. Söz konusu uygulamaların temelinde klasik kaynaklardaki nassın farklı veya hatalı yorumlanmasından kaynaklandığı görülmektedir. Konuyla alakalı detaylı bilgi için bk. Atilla Akdemir, "Yöresel Tavır Bağlamında Sahih Tilavet Kriterleri", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2018), 32-33; Ali Çiftci, "Kur'ân Okuyucularının Uygulanmasında İttifak Sağlayamadıkları Bir Konu Olan İklâb'ın Değerlendirilmesi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2011), 237-256.

⁴⁹ Güllü, *Tecvid İlmi*, 337; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 224.

⁵⁰ Hafız Fikri Aksoy, *Kur'ân'ı Okuma Adâbı* (İstanbul: Yaylıcak Matbaası, 1970), 55.

Tertîl okumayı müstakil bir usûl olarak kabul etmemek ve sadece tahkîk okumayla ilişkilendirmek kanaatimizce hatadır. Tahkîk okuyuşunda aşırıya kaçarak harflerin arasını ayırmak suretiyle sekte gibi okumak, harekeli harfi sakın; sakın harfi harekelemek suretiyle gereğinden fazla durmak hatadır.⁵¹

Hadr okuyuşunda harflerin mahreç ve sıfatlarının, tutmaların, medlerin hakkını vermemek önemli bir hatadır. Medd-i ârız dışında, hadr okuyuşta med miktarlarının azami seviyede tutulması, tahkîk okuyuşta ise asgari şekilde uzatılması hatadır. Hâlbuki usûlü belirleyen okuyuşun seriliğidir ve icrâ edilen usûl ile med miktarları birbiriyle tutarlı olmalıdır.

Med kuralları ile ilgili yapılan hataların başında medd-i tabiî hataları gelmektedir. Kelime sonlarında özellikle vakf yapılan yerlerde, çoğunlukla makam icrâ edilirken, meddi tabiîlerin gereğinden fazla uzatılması yaygın bir hatadır. Bir kelimedenden sonra başka bir kelimeye geçerken acele etmek suretiyle meddi tabiînin terkedilmesi de sıkça karşılaşılan bir durumdur.

2.2.6. Kalın - İnce Harflere İlişkin Sorunlar

Kalın-ince harflerin peş peşe geldiği durumlarda yapılan hatalar, ekseriyetle sondaki harfin öncekine benzetilmesi şeklinde zuhur etmektedir; önceki harf kalınsa kalın, inceyse ince okunmaktadır. قَدْ ve تَرْمِي örneklerindeki gibi.

Kalın harften sonraki ince harf, kalın okunmamalı: فَاَنْصَبْ gibi. İnce harften sonraki kalın harf, ince okunmamalı: قَائِمًا بِالْقِسْطِ örneğindeki gibi.

Tamamı sessiz olan Arap alfabesindeki harfler fetha, kesra ve damme dediğimiz harekeleme ile seslendirilmektedir. Arapça'da "ı, o, ö" sesleri olmadığı gibi, Türkçe'deki "e" ve "ü" sesleri de kullanılmamaktadır. İnce harflere ses veren fetha, "e" sesine göre daha doğal olan "e-a" arası bir sestir. Aynı şekilde ince harflerin dammeli halinde "u-ü" arası

⁵¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 176.

bir ses kullanılır. Kur'ân tilavetinin Arapça'da olmayan "e" ve "ü" gibi seslerle yapılması, nasıl fonetik i'câzı gölgeleyen bir tilâvet hatası ise aynı şekilde ince harfleri, kalın harflerin sesiyle okumak da hatadır.⁵²

Konuyla alakalı bir diğer hata, kalın harflerin fetha medli halleri ile ince harflerin fetha medli hallerini aynı ses tonuyla vermektir. Bu anlamda ince harflerin kalın harflere verilen kalın "â" sesiyle uzatılması hatadır. Hâlbuki med harfinin işlevi önüne geldiği harfin sesini (ilgili harfin mahreç ve sıfat gibi niteliklerine uyumlu olarak ince veya kalın) aynı doğrultuda sesi bir elif miktarı uzatmaktır.

2.2.7. Ahkamu'r-Râ İle İlgili Hatalar

Kur'ân tilavetinde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de Râ harfinin telaffuz keyfiyeti ile alakalıdır. Bu hususta kırılma noktası harfin kalın ya da ince okunmasına ilişkin yapılan hatalardır.

Konuyla alakalı olarak ekseriyetle harfi lîn ve arızî kesre ile geldiği yerlerde hataların fazlaca olduğu görülmektedir. Bir diğer husus "râ" harfinin, sakinden sonra sakın okunduğu yerlerdir. Sakinden sonra sakın gelen harflerde sondaki harfi gözetmeme veya tamamen hafzederek okuma söz konusudur: (مِنْ أَلْفِ شَيْءٍ) (فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) gibi.

(طَيْرٍ) (خَيْرٍ) gibi kelimelerde harfi lîn ile birlikte geldiği durumlarda râ harfini ince yerine kalın okuma durumu da oldukça yaygındır.

Diğer yandan "râ" harfinin özellikle sâkin ve şeddeli hallerinde tekrîrinde aşırıya kaçarak okunması hatadır. Bu hususa İbnü'l-Cezerî manzumesinde şöyle dikkat çekmiştir: وَأَخْفِ تَكْرِيرًا إِذَا تَشَدَّدُ "Râ harfi şeddeli geldiğinde tekrîri gereğinden fazla yapma!"⁵³

2.2.8. Vurgu Hataları

Kur'ân tilavetinde görülen hatalardan bir kısmının kelimelerde meydana gelen yanlış vurgulardan meydana geldiğini görmekteyiz. Fâtiha sûre-

⁵² Necdet Çağıl, "Sahih Bir Kur'ân Tilavetinin Başlıca Nirengi Noktaları", *Diyanet İşleri Başkanlığı Tecvit Çalıştayı Bildirileri* (2015) 581.

⁵³ *Mukaddime* 43. beyit ayrıca bk. Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 155.

sinde “وما أدري” el-Kâria sûresinde “ولو نشأ لطمسنا” Yâsin sûresinde “إيا كنغبد” sinde yanlış harfe yapılan vurgu hataları söz konusudur. Bu tarz hatalara genellikle (إِيَّاكَ) (حُنْفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ) (وَجَاءَ مِنْ) (وَالسَّمَاءَ بَنِينَهَا) gibi muttasıl zamirlerin mütetarrif/kelime sonlarında yer aldığı ayetlerde rastlamaktayız.

2.2.9. Kalkale Hataları

Kalkale hataları genellikle birincisi şiddet sıfatına sahip kalkale harfine hareke verme olayı ikincisi ise, kalkale harfinin sonda şeddeli geldiği yerlerde harfi cezimli okuma şeklinde iki farklı durumda karşımıza çıkmaktadır. En yaygın hatalı okunan yer, kalkale harfinin kelimenin ortasında geldiği yerlerdir. Örneğin كَدْرٌ kelimesinde “kadir” صَبْرٌ kelimesinde “sabır” şeklinde okumak gibi. Diğer yandan kalkale harfinin sonda şeddeli geldiği (kalkale-i kübrâ) yerlerde şeddeli harfi cezimli okumak da hatadır. Örneğin بِالْحَقِّ kelimesindeki şeddeli قَ “kâf” الحَقِّنا kelimesindeki gibi cezimli okumak.

2.2.10. Vakf ve İbtida İle İlgili Hatalar

Kur'ân tilavetinde en yaygın hatalardan biri vakf ve ibtidâ konusuyla alakalı hatalardır. Bu yüzdendir ki, kıraat ilminin önem atfedilen konuları arasında yer almış tarihi süreçte de bu alanda yüzü aşkın çalışma yapılmıştır.⁵⁴ Vakf⁵⁵ yapılacak yerle alakalı olarak iki durum/keyfiyet söz konusudur. Birincisi nerede (mana bağlamında) vakf yapılacağı ikincisi de tecvidi ilgilendiren yönüyle nasıl yapılacağına ilişkin vakfın keyfiyeti hususudur. Buna göre vakfın nerede yapılacağına dair mana ile irtibat

⁵⁴ Dâni'nin “Kıraat alanında çalışması olan hemen her alimin vakf ve ibtidâya dair bir çalışması, alana bir katkısı vardır.” sözü bu anlamda manidardır bk. Ebû Amr ed-Dâni, *el-Müktefâ fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan (Amman: Dâru Ammar, 2007), 49-50.

⁵⁵ Krş. Vakf, şu şekilde tanımlanmıştır: “Kırâata yeniden başlamak niyetiyle, normal şekilde nefes alınabilecek bir süre, sesi kesmekten ibarettir.” Bk. Mahmut Halil Husarî, *Ahkâm-ü kırâeti'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru Besâiri'l-İslamiyye, 2006), 232; Ebû Abdurrahman Cemâl b. İbrahim Kırş, *Zâdü'l-mukriîn esnâe tilâveti'l-kitâbi'l-mübîn* (Medine: Dâru'z-ziyâ 2002), 2:11.

kurarken aynı şekilde Kur'ân'ın metin yapısına/imlasına uygunluğu da gözetmek gerekir.

Vakf, “Mânâyı tamamlamak için kurrânın tespit ettiği yerlerde durmak, mânânın bozulmayacağı yerlerden de başlamak suretiyle, kırâatta edâ keyfiyetinin bilinmesini sağlayan değerli bir ilimdir.” şeklinde tanımlayan Zerkeşî, Kur'ân ilimlerini doğru bir şekilde anlamayı vakf ve ibtidâyı çok iyi bilmeye bağlar.⁵⁶

Kelime üzerinde hareke ile vakf yapmak hatadır. Vakfın keyfiyetine dair İbnü'l-Cezerî'nin dediği gibi وحاذر الوقف بكل الحركة hiçbir şekilde harekeli olarak durulmaması gerekir.⁵⁷

Aynı zamanda vakf yapılacak yerlerde resmu'l-hat bağlamında kelimenin bitişik olup olmama keyfiyeti de önemlidir.⁵⁸ İbnü'l-Cezerî eserinde bu konuya باب الوقف على مرسوم الخط başlığıyla genişçe yer vermiştir.⁵⁹

Konuyla alakalı yaygın hatalardan biri vakf yaptıktan sonra harfi cerden ibtidâ etme hususudur. Örneğin ⁶⁰قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَايْتِنْدِ فِيهَا كَلِمَةٌ شَكْلًا فِيهَا كَلِمَةٌ فِيهَا كَلِمَةٌ şeklinde durup “إلى كَلِمَةٍ” şeklinde ibtidâ yapmak hatadır. Haddizatında bu hatanın temelinde okuyucuların ekseriyetinde bulunan, (ibtidâ için uygun bir yer aramaksızın) durduğu yerden hemen başlama refleksi yatmaktadır.

(بشَاء) (سفهَاء) gibi mütetarrif hemzenin olduğu kelimelerde vakf yaparken hemzenin iskât⁶¹ edilmesi suretiyle telaffuzdan düşmesi hatadır.

⁵⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1: 241.

⁵⁷ *Mukaddime* 104. beyit.

⁵⁸ Vakf konusu ve mushafın imlası ile alakalı örnekler için bk. Nihat Temel, *Kur'ân Kıraatında Vakf ve İbtidâ* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 130 vd.

⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 1255 vd.

⁶⁰ Âl-i İmrân 3/64.

⁶¹ Lügatte “indirme, düşürmek” gibi manalara gelen iskât ıstılahta bir harfi tamamen kaldırmaya, kelimeden düşürmeye denir. Vakf halinde “السفهَاء” kelimesinin sonundaki hemzenin düşürülmesi gibi. Bk. Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstılahları*, 93.

Hafs'ın okuyuşunda böyle bir iskât söz konusu değildir. Hemzenin iskâtı uygulaması kıraat usulünde Hamza ve Hişâm için uygulanmaktadır.⁶²

Vasl hemzelerine ilişkin hatalar: Ekseriyetle vakf yaptıktan sonra ibtidâ mahallinde karşılaşılan sorunlardır. ⁶³ *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ* gibi ifadelerde hemzeden doğru bir şekilde ibtidâ etme durumu neredeyse yok denecek kadar azdır. Diğer yandan lâm-ı tarifli kelimelerin yer aldığı ⁶⁵ *الَّذِينَ آمَنُوا* gibi ayetlerde vakf yaptıktan sonra herhangi bir kelimedden başlarken lam-ı tarifi görmezden gelerek okumak hatadır. Örneğin *السَّائِحُونَ* kelimesinden ibtidâ ederken “سَائِحُونَ” şeklinde okumak böyledir.⁶⁶

Ayet sonlarını vasl ederken tecvid kuralını ihlal ederek okuma: Örneğin ayet sonundan diğer bir ayete tenvinli bir geçiş varsa vasl kuralına riayet etmeksizin vakf hali üzere okumak hatadır. *قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ (1) اللَّهُ الصَّمَدُ* ayetinde “أحد الله” şeklinde vaslederek okumak gibi.⁶⁷

Aynı şekilde ⁶⁸ *إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ* ayetinde -ki Cuma günleri hutbede sıkça okunan bir ayettir- *وَيُنْهَىٰ* şeklinde durmak hatadır. Diğer bir örnek ⁶⁹ *الظَّالِمِينَ وَالظَّالِمِينَ أَعْدَاءُ لَهُمْ* ayetinde *يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِي وَالظَّالِمِينَ* kelimesinde durmak da manayı bozan hatalardandır. Bu tür vakflar “kabîh vakf” olmaktadır. Bunların yanında bir de akbah olan vakflar vardır. Bu tarz yerlerdeki duruşlar sadece manayı tamamen bozmakla kalmayıp

⁶² Kıraate dair eserlerin metodolojisinde “Bâbü Vakfi Hamza ve Hişâm ‘ale'l-Hemz” başlığıyla yerini almıştır. Bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 876. Konuyla alakalı diğer çalışmalar için bk. Recep Koyuncu, “Molla Gürânî'nin (ö. 893/1488) Ref 'ul-Hitâm 'an Vakfi Hamza ve Hişâm Adlı Risalesinin Tahkikli Neşri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2017), 149-192; Yaşar Akaslan, *Kıraat İlminde Hemze Üzerinde Vakf Meselesi* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019).

⁶³ el-Bakara 2/21.

⁶⁴ Âl-i İmrân 3/102.

⁶⁵ Tevbe 9/112.

⁶⁶ Konuyla alakalı örnekler için bk. Salih Tanrı Buyruğu, *Kur'ân-ı Kerim okunuş Usûl Cevdoli*, (İzmir: Akay Matbaa, 1996).

⁶⁷ Farklı örnekler için bk. Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, 266-267.

⁶⁸ en-Nahl 16/90.

⁶⁹ el-İnsân 76/31.

eksiklik ve noksanlıktan münezzeh olan Allah'ın (cc) esmâ ve sıfatına layık olmayan manalara sebebiyet vermektedir. Örneğin *إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي*⁷⁰ şeklinde durmak veya *فِيهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ*⁷¹ diye vakf da böyledir.⁷²

Netice olarak vakf yapılacak yerlerin gözetilmesi (hüsnu'l-vakf)⁷³ yanında aynı şekilde ibtidâ yapılacak yerlerin de gözetilmesi (hüsnu'l-ibtidâ) gerekir.⁷⁴ Kısacası vakf yapıldığında hangi hususlara dikkat ediliyorsa ibtidâ yaparken de aynı hassasiyeti gözetmek gerekir. Vakf ve ibtidâ her biri bir diğerinden ayrı düşünülmemesi gereken bir bütünün iki parçası gibidir.⁷⁵ Bu bağlamda öğrencilerin ızdırârî vakf değil ihtiyârî vakf yapmaları teşvik edilmelidir.

Genel olarak Kur'ân tilavetinde karşılaşılan yaygın hataların neler olduğuna değindikten sonra söz konusu hataları ortadan kaldırmaya yönelik önerilerden bahsedebiliriz.

314 2.3. Harflerin Seseleştirilmesine İlişkin Öneriler

OMÜİFD

Harflerin bir resimleri bir de isimleri vardır.⁷⁶ Kur'ân alfabesinde kullanılacak olan harfler ve sesleri (الف بَا تَا ثَا جِيم حَا خَا ..) şeklinde orijinal haliyle verilmelidir.

Herhangi bir dildeki harf ya da kelimeyi telaffuz etmedeki amaç, o dildeki ses bilgisi kurallarına riayet etmektir.⁷⁷ Bu anlamda Arapça olarak indirilen Kur'ân harflerinin kendine has fonetik yapısı vardır. Bu fonetik

⁷⁰ el-Bakara 2/26.

⁷¹ el-Bakara 2/258.

⁷² Diğer örnekler için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1: 514.

⁷³ Vakf ve İbtidâ meselesi, Kur'ân'ın mana ve vurgu irtibatı ile birlikte okunmasını ifade eden temsîli okuma ile de irtibatlıdır. Bk. Hâfız Fikri Aksoy, *Adâb-u Kıraati'l-Kur'ân*, (İstanbul: 1970), 26.

⁷⁴ Örnekler için bk. . Abdurrahman 'Îtânî, *el-Ahtâ şâi'a fi tilâveti'l-Kur'ân*, (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1998), 78-79.

⁷⁵ Recep Koyuncu, "Vakf-İbtidâ'nın Ayetlerin Anlaşılmasındaki Rolü", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, 1 (2015), 166.

⁷⁶ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 45.

⁷⁷ Ömer Arslan, "Kur'ân Tilâvetinde Tecvîdin Gerekliliği ve Lâhn", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, (2003): 357-372.

yapıya aykırı olan her türlü seslendirme, tilâvette lahn⁷⁸ olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda harflerin seslendirilmesinde Türkçe karakter kullanım hatası⁷⁹ oldukça yaygındır. Bu durum her ne kadar masum görünse de ileride düzeltilmesi zor bir takım kalıcı hatalara kapı aralamaktadır. Bu noktada Türkçe karakterler ile eğitimin doğru olmadığını özellikle belirtmek gerekir.

Haddizatında harflerin mahreç ve sıfatlarıyla ilgili yapılan hataların ana sebebinin, Kur'ân alfabesinde bulunan harflerin, Türkçe harflerdeki benzerlerinin ses ve nitelikleriyle okunmasıdır. Kur'ân tilavetinde bu tarz bir lahnin ortaya çıkmasındaki en önemli neden, tecvid kurallarına yeterince riayet edilmemesi ve okuyucu tarafından kelimelerin yapı taşı oluşturulan harflerin mahreç ve sıfatlarının tam olarak gösterilememesidir. İndirildiği günden bu yana Kur'ân taliminde semâ' ve arz yöntemleri takip edilmiştir. Bu iki metot dâhilinde Kur'ân'ı indirildiği gibi okumak, ancak tecvîd ile mümkün olup fem-i muhsin aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Buna göre Kur'ân okurken harflerin hakkını vermek, tertibe riayet etmek, harfi aslına ve mahrecine göre okumak, ifrat ve tefrite kaçmadan harfin telaffuzunu bütün yönleriyle edâ etmek gerekir.⁸⁰

Harflerle ilgili olarak talimde harflerin farklı formlarda tatbik edilmesi faydalı olacaktır. Bu çerçevede her bir harf önce harekeli, ardından öncesine harekeli hemze ilave etmek suretiyle cezm halinde, sonrasında

⁷⁸ Aksoy, *Kur'ân'ı Okuma Âdâbı*, 64-65. Ayrıca "lahn" kavramı için bk. Abdurrahman Çetin, "Lahn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003) 27: 55-56.

⁷⁹ Elifbalara bakıldığında genellikle, harflerin toplu halde ve isimlerinin Türkçe okunuşlarının harflerin altlarında yazılması suretiyle tanıtıldığı görülmektedir. İşin başında mahrec ve sıfat açısından yoksun bir eğitimi de buna eşlik ettiği düşünüldüğünde birçok hatanın temeli elifba öğretimindeki problemlere dayanmaktadır.

⁸⁰ İbnü'l-Cezerî bu hususu tecvîde dair manzumesinde özlü bir şekilde dile getirmiştir: "Tecvid, harflere lazımi ve arzî sıfatlardan sahip olduklarını hakkıyla vermektir. Her bir harfi asıl mahrecine koymaktır. Lafız, hüküm itibarıyla her nerede gelirse aynı şekilde telaffuz edilir. Her bir harfi, mahrec ve sıfatı adına hangi özelliklere sahipse, zorluk ve aşırılığa kaçmadan tam bir şekilde yerine getirilmeli; ne ifrat ne tefrît orta bir yol tutulmalıdır." *Mukaddime* 30-32. beyitler.

med harfleriyle veya şeddeli birtakım farklı formlarda harfi sürekli mahreç ve sıfatıyla birlikte tekrar etmek gerekir.

Diğer yandan tashihi hurûf dediğimiz bu çalışmada usûl olarak önce öğretmen ardından da öğrenciler koro halinde bu uygulamaya katılmalıdır. Her harf önce sakin, sonra şeddeli (eb, ib, üb, ebbe, ibbe, übbe gibi) daha sonra ise med harfleriyle (bâ, bî, bû gibi) telaffuz edilmelidir.⁸¹ Harf taliminde koro⁸² çalışmasının önemi büyüktür. Koro halinde okuyan öğrencileri gerektiği zaman tek tek dinlemekte de fayda vardır. Ayrıca bu çalışmada telaffuzu zor ve hatalı okuma ihtimali yüksek olan harfler koro halinde okuyuştan hemen sonra bütün öğrencilere tek tek doğru olarak telaffuz ettirilir. Bu uygulama, bir taraftan öğrenciyi derste zihnen buldurmak suretiyle doğru bir tilaveti elde etme çabasını güderken diğer taraftan, kısa zamanda daha çok öğrenciyi okutma imkânı tanıdığı için öğreticinin işini kolaylaştıracaktır.

316

OMÜİFD

2.4. Mahreç ve Sıfatlara Yönelik Öneriler

Bu hususla alakalı olarak derste harflerin mahreçleri bölgesel olarak öğrencilere gösterilir. Harflerin mahreç ve sıfat özelliği sadece teorik değil aynı zamanda pratize ederek, koro halinde öğrencilere verilir. Harflerin telaffuzunda mahreç ve sıfatların nedenli önem arz ettiği uygulamalı olarak gösterilir.

Harflerin isti'lâ, şiddet, tefhim vb. gibi öne çıkan/baskın olan sıfatları üzerinde özellikle durulur. Sıfatlar konusu işlenirken öncelikle zıddı olanları ardından müstakil olanları vermek ve sadece hems, şiddet, isti'lâ,

⁸¹ Bu çalışmada her bir harf 65 forma girmektedir. Koro halinde veya sonrasında münferiden yapılan çalışma neticesinde öğrenci, harflerin mahreç ve sıfat keyfiyetini uygulamalı şekilde daha iyi kavramaktadır. Harf çalışması için bk. Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi* (Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 2015), 54-68.

⁸² Koro çalışması, Kur'an okumanın kural ve kaidelerine hakim bir hoca yani femi muhsin nezaretinde gerçekleşen, arz, semâ ve edâ yöntemlerinin bir kişiye değil bir topluluğa uygulandığı ve zamandan tasarruf sağlayan eğitim sisteminin adıdır. Geniş bilgi için bk. Osman Bayraktutan, "Kur'an-ı Kerim Derslerinin Toplu/Koro Halinde Okutulmasının Avantajları", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2017): 145-171.

itbak gibi sayıca az olanları ezberletmek de yararlı olacaktır.⁸³ Ayrıca kalın harflerin ince harflerden; peltek olanların peltek olmayan harflerden sıfat yönüyle nasıl ayrıldığı örneklerle gösterilmelidir.

Harflerin mahreç ve sıfatlarına ilişkin öğretimde faydalı olacağını düşündüğümüz bir uygulama da ders esnasında yaygın hataların öğren-ciye anlatılmasıdır. Bu uygulama bir taraftan harfin mahreç ve sıfat yönüyle orijinal halini tespit ederken diğer yandan harflere ilişkin yaygın hataları gündeme getirmek suretiyle öğrencide bir bilinç oluşturacaktır.

2.5. Tilavet Usulleri ve Diğer Hususlarla Alakalı Öneriler

Kur'ân-ı Kerim'i yüzünden tilavet ederken dikkat edilmesi gereken öncelikli husus, tilavete başlamadan önce belli bir usulün belirlenmiş olması gerekir. Gelişigüzel okumak doğru olmaz. Bu bağlamda işin başında tertîl, tedvir ve hadr⁸⁴ usulleri ayrı ayrı tanıtılmalı, uygulamalı olarak derste gösterilmelidir. Bu usullerde medlerin hangi mertebelerde uzatılması gerektiği, tutulması gereken tecvid kurallarının hangi ölçüde tutulduğu teorik olarak anlatılıp kavratıldıktan sonra, bu usuller metin üzerinde uygulamalı olarak öğretici tarafından gösterilmelidir.

İkinci aşamada harfler arasındaki ses uyumunun sağlanması amaçlanır.

Daha sonra medler arasındaki ölçülerin edasında titiz bir şekilde durulur. Burada ölçüler ve yapılan hatalar uygulamalı olarak hoca tarafından gösterilir.⁸⁵ Daha sonra öğrencilerden bir tanesini okutmak suretiyle diğerlerinden bu okuyuşta hataların bulunması istenir. Dersin devamında hatalar öğretmen tarafından tashih edilerek hatalı okunan kelime, koro

⁸³ Kur'ân eğitiminde sıfatlara ilişkin yöntem için bk. Mustafa Kılıç, "Kur'ân Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma: Zıt Sıfatlar Örneğinde Bir Yöntem Teorisi", *Yakın Doğu Ü. İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5 (2019), 233-280.

⁸⁴ Kur'ân okuma usulleri için bk. Gülle, *Tecvid İlmi*, 451-452.

⁸⁵ Medlerin keyfiyetine dair müstakil bir çalışma için bk. Mustafa Şen, "Keyfiyet, Ölçü ve Problem Açısından Tecvid İlminde Medde Yeni Bir Bakış Denemesi", *EKEV Akademi Dergisi* 63, (2015), 213-230.

halinde düzeltilmiş şekilde okunur. Duruma göre gerekirse aynı kelime her öğrenciye ayrı ayrı okutturulur.

Yüzünden okumaya öğrencilerin aşına olduğu ve telaffuzu da kolay olan surelerden başlanmak suretiyle her derste kısa da olsa öğrencilerin tamamına mümkün mertebe okuma fırsatı verilmelidir. Diğer bir husus ödev konusu ki, bu çerçevede örnek okuyuculara yönlendirmek suretiyle öğrencileri nitelikli dinlemeye sevk ederek sürekli dinlemeleri sağlanır. Zira “fem-i muhsin” denilen kullanım, bir taraftan alanında iyi bir hoca/muallimi işaret ederken diğer taraftan alıcı konumunda nitelikli bir dinleyiciyi de gerekli kılar. Bu arada çalışma metodu olarak da -çok sayfa az tekrar yerine- günlük bir sayfa çok tekrar prensibini uygulamak daha verimli olacaktır.

İdeal/makbul bir tilavetin mütemmimlerinden biri de “temsîlî okuma”dır.⁸⁶ Okunan Kur’ân pasajının anlamına uygun şekilde yerine göre sesi yükseltme (raf’u savt), yerine göre sesi alçaltma (hafd-ı savt) kuralını ustalıkla uygulayabilme melesini kesbetmek gerekir. Buna göre okuyucu, Allah Teâlâ’nın azameti, kudreti, cennet vb. müjde içeren pasajları yüksek sesle ve coşkulu bir şekilde okurken; kıyamet, cehennem ve azap sahnelerini içeren pasajları düşük perdeden ve hüzünlü bir sesle okumalıdır.⁸⁷ Vakf-ibtidâ ve temsîlî okumaya riayet gibi hususlar daha ziyade Kur’ân tilavetinde birinci aşama olan harflerin telaffuz keyfiyetini tamamlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde okunan metin, sadece fonetik açıdan bir mükemmellekle kalmayıp okunan metnin anlam derinliğinin duygulara hitap etmesinde önemli rol oynayacaktır.

Sonuç

⁸⁶ “Temsîlî okuma”, Kur’ân kıraatinde mana edatlarını/harflerini rollerine; kelimeleri medlûl ve manalarına; ayetleri mantık ve mefhumlarına uygun bir tarz ve ses tonu ile okumaktır, şeklinde tanımlanmıştır. Ali Rıza Sağman, *Yeni Sağman Tecvidi*, 36. Konuyla alakalı ayrıca bk. Alican Dağdeviren, “Kur’ân Tilavetinde Temsîl”, *EKEV Akademi Dergisi*, 12/35 (Bahar 2008), 49-61.

⁸⁷ Çağıl, “Sahih Bir Kur’ân Tilavetinin Başlıca Nirengi Noktaları” 579-580.

İdeal Kur'ân öğretimi söz konusu olunca, her türlü hususta bizim için en güzel örnek olan Hz. Peygamber'in tilavet ve talim keyfiyeti akla gelmektedir. Bu noktada Kur'ân'a ilk muhatap, hem öğretici hem de eğitici rolü olan Hz. Peygamber'in tilâvet keyfiyeti önem arzeder. Bunun yanında öncelikle vahye muhatap olan ve ardından Efendimiz'e öğrencilik yapmış, Kur'ân'ın muhafazası ve bize kadar naklinde rol alan sahabenin de Kur'ân'ı okuma keyfiyeti önem arzeder.

Kur'ân muallimi görevi de olan Hz. Peygamber'in "Allah beni zorlaştırıcı, sıkıntı verip yanıltıcı ve şaşkırtıcı biri olarak göndermedi. Beni ancak kolaylaştıran bir muallim/öğretmen olarak gönderildiğini ifade eden sözlerle; zorlaştırma ve nefret ettirmeye yönelik değil kolaylaştırma ve müjdeleyici olmaya odaklı bize verdiği öğütler eğitim ve öğretimin her kademesinde ilke olarak benimseyeceğimiz bir davranış biçimidir.

Gelen rivayetlerden onun muallimlik vasfında azarlamasının, yermenin, küçük düşürmenin yer almadığını görmekteyiz. Bir eğitim ve öğretim yöntemi olarak Hz. Peygamber, muhatapların ferdî farklılıklarını dikkate alarak, her birinin anlayış ve seviyesine göre davranış sergilediğini görmekteyiz. Hz. Peygamber talebeye sevgi, şefkat ve merhametle yaklaşılmasını emrederken, hocalara da hürmet edilmesini öğütlemiştir. Kur'ân'ın anlaşılmasını ve tefekkür edilmesini amaç edinen bir üslup ile tilaveti gerçekleştiren Hz. Peygamber, Kur'ân tilavetiyle alakalı her türlü kurallara riayet etmenin yanında tilavet esnasında kalbi sürekli okuduğu ayetlerle meşgul olmuştur. Nitekim ahiret ve azaptan bahseden bir ayetle karşılaştığında Allah'a sığınmış, müjde ve nimet içeren bir ayet gelince de ona kavuşmak için dua edasıyla ayetleri tilavet etmiştir.

Kur'ân öğretimine ilişkin öğretici ve öğrenci merkezli problemlere ilişkin; öğreticiye ilişkin sorunlarda alanında yeterli olmaması, teknik açıdan donanıma sahip olmaması ve öğrenciye yönelik tutumuyla alakalı problemler öne çıkmaktadır. Öğrenci tarafında müşahede edilen problemler ise ekseriyetle dikkat eksikliği veya metin irtibatının zayıf olması, okuduğu veya ezberlediği ayetlerin mana ve önemine yönelik eksiklik ve algılama farklılıkları gibi hususlar karşımıza çıkmaktadır.

Metin irtibatlı problemlere ilişkin olarak en yaygın karşılaşılan sorunlar şunlardır: Harflerin mahreç ve sıfatlarına yönelik hatalar, sakin harfe hareke verme veya hareketleri medde çevirme, tutulması gerekli olan yerlerin ihmal edilmesi, tilavet usûlüne bağlı olarak medlerde yapılan hatalar, harflerin kalınlık veya inceliğine dikkatsizlikten meydana gelen hatalar, vakf ve ibtidâ konusuna ilişkin hatalar.

Söz konusu yaygın tilavet hatalarını ortadan kaldırmak için önerilen hususlardan bazıları şunlardır: Alfabe eğitiminin kesinlikle Kur'an harflerinin kendine has fonetik yapısına uygun bir şekilde orijinal haliyle yapılması gerekir. Buradan hareketle Türkçe harflerle irtibat kurmanın doğru olmadığı, koro halinde yapılacak çalışmanın da faydalı olacağı ifade edilmiştir. Harflerin mahreç ve sıfatlarına ilişkin, harf eğitimi yaparken teorik bilgilerle birlikte pratiğin de yapılması gereklidir. Buna göre bir harfi anlatırken hem mahreç özelliği hem de sıfatlarına ilişkin bilgi aktarımı yanında ilgili harfi farklı formlarda tatbik etmek/ettirmek faydalı olacaktır.

320

OMÜİFD

Tilavet usulleri ile alakalı olarak da dikkat edilmesi gereken husus, tilavet başlamadan evvel hangi usulle okunacaksa (terfîl, tedvir veya hadr) belirtilmeli, ayrıca aralarındaki farkı gösterme adına bolca uygulama yapılmalıdır. Vakf ve ibtidâ konusu ile alakalı olarak; vakf ve ibtidâ için en uygun yerlerin ders esnasında belirtilmesi, yapılan hataların düzeltilmesi hususunda da öğreticinin ısrarlı tutumu önemlidir. Diğer bir husus öğrencilerin ders dışında düzenli ve nitelikli bir dinleme yapmaları sağlanmalıdır. Bu arada çalışma metodu olarak da çok sayfa az tekrar yerine günlük bir sayfa çok tekrar prensibini benimsemek daha verimli olacaktır.

Kaynakça

- Abdulâlî el-Mes'ûl. *Mu'cemu mustalahâti 'ilmi'l-kırââti'l-Kur'âniyye*. Kahire: Daru's-Selâm, 2007.
- Abdulfettah Ebû Guddê. *er-Rasûli'l-mu'allim ve esâlibuhu fi't-ta'lim*. Beyrut: Daru'l-Beşâir el-İslâmiyye, 1996.
- Abdurrahman 'Îtânî. *el-Ahtâ şâi'a fi tilâveti'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1998.

- Abdusselâm Mukbil el-Mucîdî. *el-Menhecü'n-Nebevî fi't-ta'limi'l-Kur'ânî*. Amman: Mektebe Vataniyye, 2005.
- Adıgüzel, Mehmet. "Kur'ân Öğretim Metotları ve Öğreticilik Vasıfları". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2003), 190-214.
- Akaslan, Yaşar. *Kırâat İlminde Hemze Üzerinde Vakf Meselesi*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.
- Akdemir, Mustafa Atilla. "Yöresel Tavrı Bağlamında Sahih Tilavet Kriterleri". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2018), 9-43.
- Aksoy, Hafız Fikri. *Kur'ân'ı Okuma Adabı*. İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1970.
- Akyürek, Süleyman. "Kur'ân Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlikleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18 (2005), 175-192.
- Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed. *el-Minehu'l-fikriyye fi şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*. Thk. Üsâme Atâyâ, Dimeşk: Darul-Gavsân li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2012.
- Aslan, Ömer. "Kur'ân Tilâvetinde Tecvidin Gerekliği ve Lâhn". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2003), 357-372.
- Aydın, M. Zeki. "Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed", (erişim 07.04.2020) <http://www.mehmetzekiaydin.com/kaptan/dimg/223813107323525255532006-24.pdf>
- Bağdadi, Alaeddin Ali b. Muhammed b. İbrâhim. *Lübübü't-te'vil fi me'ani't-tenzil*. Thk. Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Baktır, Mustafa. "Suffe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37: 469-470. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Bayraktutan, Osman. "Kur'ân-ı Kerîm Derslerinin Toplu/Koro Halinde Okutulmasının Avantajları". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2017), 145-171.
- Birişik, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. İstanbul: Emin Yayıncılık, 2004.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *el-Câmiu's-sahîh*. İstanbul: 1401/1981.
- Cermî, İbrahim Muhammed. *Mu'cemu 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-Kalem, 2001.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sihâhu'l-arabiyye*. Thk. Ahmed Abdülgafur Attar. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990.
- Çağıl, Necdet. "Sahih Bir Kur'ân Tilavetinin Başlıca Nirengi Noktaları". Kastamonu: DİB. Tecvit Çalıştayı (2015): 572-583.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2007.
- Çetin, Abdurrahman. "Lahn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 72: 55-56. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

- Çiftci, Ali. "Kur'ân Okuyucularının Uygulanmasında İttifak Sağlayamadıkları Bir Konu Olan İklâb'ın Değerlendirilmesi". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2011), 237-256.
- Dabbâ', Ali Muhammed. *Fethü'l-kerîmü'l-mennân fi âdâbi hameleti'l-Kur'an*. Riyad: Me'ârifü'l-Kur'âniyye, ts.
- Dağdeviren, Alican. "Kur'ân Tilavetinde Temsil". *EKEV Akademi Dergisi* 12 (2008), 49-61.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Said b. Osman. *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-Tecvîd*. Thk. Ganim Kaddûri el-Hamed. Amman: Dâru Ammar, 2000.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Said b. Osman. *el-Müktefâ fi'l-vakf ve'l-ibtidâ*. Thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan. Amman: Dâru Ammar, 2007.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl. *Sünen-i Dârimî*. Thk ve trc. Abdullah Aydınli. İstanbul: Madve Yayınları. 1995.
- Eymen Ruşdî Süveyd. "Ahtâü't-tilâveh" (Erişim10.04.2020)
<https://www.youtube.com/watch?v=7vfObpObOPE>,
<https://www.youtube.com/watch?v=hf7xTYGo7RI>
- Güler, Zekeriya. "Hz. Peygamber'in Eğitim Yöntemi". (erişim 03.04.2020)
<http://www.haber7.com/yazarlar/prof-dr-zekeriya-guler/785031-hz-peygamberin-egitim-yontemi>
- Gülle, Sıtkı. *Uygulamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*. İstanbul: Huzur Yayınları, 2006.
- Halil b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân el-Ferâhidî. *Kitâbü'l-'ayn*. Thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2003.
- Husarî, Mahmut Halil. *Ahkâm-ü kırâati'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Besâiri'l-İslamiyye, 2006.
- Hüzelî, Ebü'l-Kasım Yusuf b. Ali b. Cübare. *el-Kâmil fi'l-kırâati'l-'aşr*. Thk. Cemal b. Seyyid b. Rifâî eş-Şayib. Mısır: Müessesetü Sema, 1. Baskı, 1428/2007.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed. *et-Teshîl li 'ulûmi't-tenzîl*. Thk. Abdullah Halidî. Beyrut: Daru'l-Erkam, 1416.
- İbn Manzûr. Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-'arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.
- İbnü'l-Cezerî. Ebü'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*. Thk. Cemalüddin Muhammed Şeref. Tantâ: Daru's-Sahabe li't-Türâs, 2016.
- İbnü'l-Cezerî. *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*. Thk. Ganim Gaddûrî Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986.
- İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. *Müfredâtü elfâzı'l-Kur'ân*. Thk. Safvan Dâvûdî. Beyrut: Dâru's-Şamiyye, 2009.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008.

- Kılıç, Mustafa. Kur'ân Eğitiminde Harflerin Sıfatlarından Renklendirme Yoluyla Yararlanma: Zıt Sıfatlar Örneğinde Bir Yöntem Teorisi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 5 (2019), 233-280.
- Kırş, Ebû Abdurrahman Cemâl b. İbrahim. *Zâdü'l-mukriîn esnâe tilâveti'l-Kitâbi'l-mübîn*. Medine: Dâru'z-Ziyâ, 2002.
- Koyuncu, Recep. "Molla Gürânî'nin (ö. 893/1488) Ref 'ul-Hitâm 'an Vakfi Hamza ve Hişâm Adlı Risalesinin Tahkikli Neşri". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2017), 149-192.
- Koyuncu, Recep. "Vakf-İbtidânın Ayetlerin Anlaşılmasındaki Rolü", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikin]*, 1 (2015), 166.
- Mekkî b. Ebî Tâlib. *er-Riaye li tecvidi'l-kırâati ve tahkîki lafzi't-tilâve*. Thk. Ahmed Hasan Ferhat. Amman: Dâru Ammâr, 1996.
- Muhammed Abdulhâlik. *Dirâsât li üslûbi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Kahire: Daru'l-Hadîs, ts.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Neysâbüürî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî. Beyrut: 1974.
- Nasr, Atiyye Kabil. *Gâyetü'l-mürîd fi 'ilmi't-tecvid*. Riyad: Mektebetü'l-Harameyn, 1409/1988.
- Nesâî, Ebu Abdurrahman. *Sünen-i suğrâ*. Thk. Abdulfettâh Ebu Ğudde. Haleb: Mektebe İslamiyye, 1986.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *et-Tibyân fi âdâbi hameleti'l-Kur'ân*. Beyrut: Mektebetü'l-Müeyyid, 2001.
- Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, 2014.
- Pehlivan, Ayşe. *Kur'ân Tilavetinde Nitelik Problemi ve İdeal Kur'ân Eğitimine Dair Tespit ve Öneriler*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.
- Safâkusî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed en-Nur. *Tenbihü'l-gâfilîn ve irşâdü'l-câhilîn 'ammâ yeka'u lehüm mine'l-hatai hâle tilâvetihim li kitâbillâhi'l-mübîn*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Kur'âniyye, ts.
- Sağman, Ali Rıza. *İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1958.
- Sarı, Mehmet Ali. *Kur'ân-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*. İstanbul: Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, 2013.
- Şen, Mustafa. "Keyfiyet, Ölçü ve Problem Açısından Tecvid İlminde Medde Yeni Bir Bakış Denemesi". *EKEV Akademi Dergisi* 63 (2015), 213-230.
- Şenat, Fatma Asiye. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin "Anlayarak Kur'ân Okuma" Durumları Üzerine Boylamsal Perspektifli Bir Anket Çalışması". *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları*: 12 (2017), 291-310.
- Tanrıbuyruğu, H. Salih. *Kur'âm Kerim Okunuş Usul Cedveli*. İstanbul, 1971.

- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*. İstanbul: Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, 2018.
- Temel, Nihat. *Kur'ân Kırâatında Vakf ve İbtidâ*. İstanbul: Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları 2016.
- Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Asra Kadar Kırâat İlminin Talimi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*: İstanbul: Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı, 2019.
- Ünlü, Demirhan. *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Varol, Hasan Hüseyin. *Yeni Karabaş Tecvidi*. Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 2015.
- Zebidî, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Thk. Abdussettar Ahmed Ferac. Kuveyt: Vizâratü'l-İrşâd, 1965.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *Esâsu'l-belâga*. Thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- 324 Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Mektebe Asriyye, 2011.

